

Slovenci v prvem desetletju po drugi svetovni vojni

Kazalo:

Slovenija ob koncu vojne.....	2
Politična organiziranost.....	3
Obračun z nasprotniki.....	4
Povojna opozicija.....	5
Notranja opozicija.....	5
Gospodarstvo.....	6
Obnova države.....	6
Nacionalizacija.....	6
Agrarna reforma.....	7
Obnova in razvoj industije na Slovenskem.....	8
UNRRA.....	8
Industrializacija in elektrifikacija.....	8
Življenje v času administrativnega socializma.....	9
Zunanja politika – ohranitev samostojnosti.....	10
Spor z informburojem.....	10
Boj za meje.....	11
Začetki samoupravljanja.....	12
Viri in literatura:.....	14

S spremembami, ki jih je načrtno uvajala Komunistična partija Jugoslavije (KPJ) med 2. svetovno vojno, si je ustvarila pogoje za prevzem oblasti v povojnem času. Kot najpomembnejša organizatorica odpora je imela prevlado in s tem kontrolo v vojaških, političnih in represivnih organih, kar ji je omogočilo, da je v skladu s svojim programom postopno gradila socializem po sovjetskem vzoru. Začeli so se kolektivizacija, nacionalizacija, nastajanje državne lastnine ter enopartijski državnocentralistični sistem. Na podlagi dogovorov Tito-Šubašić in Tito-Churchill, je bil poleti 1945 formalno obnovljen večstrankarski sistem. Poleg obnovljenih meščanskih strank, so delovale še nekatere stranke in skupine znotraj leta 1944 na stare ljudske fronte, ki jo je vodila KPJ. Prepovedano je bilo delovanje strank, ki bi povzročale nacionalno in versko nestrpnost ali pa bi bile fašistično usmerjene.

Na 3. zasedanju Avnoja v avgustu 1945 v Beogradu so sprejeli:

- zakon o ustavodajni skupščini
- zakon o volilnih imenikih
- zakon o volitvah
- zakon o agrarni reformi, o svobodi govora, tiska, veroizpovedi in o društvi

Začasna narodna skupščina je bil Avnoj, ki so ga razširili z vsemi predvojnimi poslanci, ki se niso kompromitirali med vojno.

Nastajati je začel sistem ljudske demokracije, česar pa šibka opozicija, sestavljena iz strank, katerih delo so ovirali stari spori, ni bila sposobna preprečiti.

Nova oblast je delo meščanskih strank načrtno ovirala, zato je bil političen pluralizem le navidezen. Zaradi oviranja se večina strank ni udeležila volitev v ustavodajno skupščino, ki so bile 11. novembra 1945. Zato so namestili "črne skrinjice" za tiste, ki niso podpirali liste ljudske fronte (skrinjica brez liste). Kroglice so tudi premeščali, številnim so udeležbo na volitvah onemogočili, češ da so sodelovali z okupatorjem, mnogi pa so iz države pobegnili. Ljudska fronta je v Jugoslaviji zbrala 88.6% vseh glasov, najmanj v Srbiji in na Kosovu.

Tudi opazovalci so sicer ugotavljali napake pri izvedbi volitev, vendar so menili, da je bila zmaga ljudske fronte kljub temu upravičena, saj je imela dejansko podporo večine prebivalstva.

29. novembra 1945 je bila razglašena Federativna ljudska republika Jugoslavija (FLRJ).

Politična organiziranost

Po zmagi Ljudske fronte na volitvah so komunisti najprej obračunali s strankami, ki so delovale samostojno, nato pa so si podredili še tiste, ki so delovale znotraj Ljudske fronte. Tako so dejansko odpravili večstrankarski sistem. Nova ustava iz leta 1946 je sicer zagotavljala federativnost in predstavniško demokracijo, dejansko pa je bila izvedena centralizacija oblasti, ki so jo imeli izvršni organi pod vodstvom KPJ. Formalno je KPJ delovala v okviru Ljudske fronte, dejansko pa je vladala sama. Nekateri posamezni deli njenega sistema so bili brez vsake kontrole in popolnoma samostojni (organi prisile OZNA, policija, vojska).

Po sprejetju zvezne ustave, ki je bila zelo podobna sovjetski, so dobile svoje ustave tudi republike.

Čeprav je prva jugoslovanska ustava Slovincem zagotavljala federativen status in lastno državo, imenovano Ljudska republika Slovenija (LRS), so še leta 1945 izgubili svojo vojsko, nato pa je sledila centralizacija na vseh področjih. Ljudska fronta in druge, z njo povezane organizacije so morale izvajati načrtovano državno politiko. O kakršni koli federaciji, ki je bila sicer eden od ciljev slovenskega osvobodilnega boja, ni bilo mogoče več govoriti. Slovenci so bili nad ponovno centralizacijo razočarani, potihem pa so se ji upirale tudi slovenske oblasti, kar je bilo opaziti zlasti na gospodarskem področju, zato so bile deležne očitkov, da zagovarjajo "lokalne interese".

Za izvajanje načrtovane politike je začel skrbeti na novo nastajajoči birokratski aparat. V sloju birokratov so imeli po sovjetskem vzoru posebno mesto vodilni "tovariši", saj so imeli številne privilegije, kot so bili avtomobili, zaplenjene vile, služabniki, ločeni trgovski in drugi lokali, posebna letovišča itn.

Osvobodilna fronta že dolgo ni bila več koalicija enakopravnih članov, oblast je prevzela KPS. Tudi v Sloveniji je nastal obračun z nekdanjimi oblastniki; posebno mesto v naši zgodovini pa je dobil tudi zunajsodni poboj domobrancev.

Obračun z nasprotniki

Z utrjevanje lastne oblasti in onemogočanjem večstrankarskega sistema je v Jugoslaviji obenem potekal tudi obračun z ostanki vojaških nasprotnikov, njihovih simpatizerjev in nasploh z nasprotniki novega režima. Sodili so vojnim zločincem, sodelavcem okupatorja, funkcionarjem v kvizlinških vladah, opozicijskim politikom in članom Cerkevne hierarhije. Zaradi lažje izvedbe nacionalizacije je bilo veliko sojenj z ekonomskim ozadjem.

Sojenja so večinoma imela tudi politično ozadje. S procesi so skušali zastrašiti nasprotnike in pokazati moč nove oblasti. Na vsak način so hoteli pokazati protiljudskost prejšnjega režima, obenem pa s pomočjo sodb omogočiti še zaplembo zaželenega premoženja, ki so ga nato spremenili v državno lastnino.

Večina obračunov je potekala zunajsodno. Od konca maja 1945 naprej so Angleži vrnili v Jugoslavijo veliko število slovenskih domobrancev, četnikov, ustašev, ..., ki so jih nato po raznih krajih v Sloveniji (Teharje, Kočevski rog itn.) in na Hrvaškem pobili brez dokazane krivde. Število žrtev ne bo nikoli točno znano, ocene se zelo razlikujejo, najbolj ekstremne govorijo celo o 500.000 pobitih.

Tudi v Sloveniji so potekali številni sodni procesi. Ker so hoteli slovenski narod "moralno očistiti", so usanovili sodišča narodne časti, ki so vodila procese proti sbrtoženim sodelovanja z okupatorjem, potekali so procesi proti vojnim zločincem, narodnim izdajalcem, terorističnim skupinam, ... Pregarjali in sodili so tudi pravim in namišljenim špekulantom (razlog odvzem trgovin ...), potekala so sojenja duhovnikom itn.

Posebna sramota pa so za povojni pravni sistem tudi t.i. dachauski procesi, na katerih so sodili nekdanjim taboriščnikom za "sodelovanje" z gtestapom in za izvajanje sabotaj po vojni.

Slovenijo je vojna zelo prizadela, saj je bilo od približno 1,5 milijona Slovencev med vojno ali neposredno po njej od 36.000 do 47.000 žrtev.

Povojna opozicija

Obnovljene meščanske stranke niso bile dovolj močne, da bi preprečile, da bi KPJ prevzela oblast. Številnim politikom so sodili zaradi kolaboracije, še več pa jih je emigriralo. Poleg tega le bila opozicija še nacionalno razdeljena.

Uradne opozicije v Sloveniji ni bilo. Ko je po vojni liberalno usmerjena skupina Stare pravde (Nagodetova skupina) skušala obnoviti politično dejavnost, kar je bilo v skladu z ustavo, so 15 ljudi, med njimi voditelja Črtomirja Nagodeta, obtožili za poskus ustanavljanja ilegalne opozicije. Štirinajst pripadnikov skupine so obsodili na dolgoletne kazni, enega pa ustrelili.

Z vso opozicijo (notranjo in zunanjo) je oblast obračunala do leta 1948. Ravno tako so polovili in obsodili številne skupine četnikov, ustašev in drugih, ki so še delovale na ozemlju Jugoslavije. Pozneje sta izhajala še dva opozicijska časopisa, formalno pa je bil večstrankarski sistem ukinjen s sprejetjem nove ustave leta 1963.

Najmočnejša opozicijska sila je bila katoliška cerkev. Država je nanjo gledala kot na škodljivo ustanovo, ki je stoletja izkoriščala ljudi. Cerkev so si poskušali podrediti in jo ločiti od vplivov Vatikana. Ker je Cerkev zavračala socialistično družbeno ureditev in iz vernikov skušala narediti nasprotnike nove oblasti, so oblasti medvojno ravnanje Cerkve izkoristile za povojni obračun. Sodili so zagrebškemu nadškofu Alojziju Stepincu, v Sloveniji pa škofu dr. Gregoriju Rožmanu.

Proti slovenski cerkvi – kot najmočnejši opozicijski sili – so ukrepali na različne načine. Taki ukrepi so bili:

- Cerkev so ločili od države
- ukinili so cerkvene šole
- prepovedali so karitativno dejavnost
- verouk je bil kot obvezni učni predmet ukinjen in odstranjen
- teološko fakulteto so izločili iz univerze

Med vzroki za takšno dejanje je bila bojazen, da bi Cerkev lahko ogrozila novo oblast, ob tem pa še veliko bogastvo Cerkve, odklonilen odnos Vatikana do nove oblasti in novega družbenega reda.

V drugi polovici petdesetih let so bili izpuščeni skoraj vsi zaprti duhovniki. Odnosi so se začeli izboljševati, ker v očeh partijskih ideologov Cerkev ni bila več njihov najnevarnejši nasprotnik. Nanjo so še vedno skrbno pazili, njeno dejavnost pa so omejevali.

Od leta 1952 sta imela Vatikan in Jugoslavija prekinjene diplomatske odnose. Obnovljeni so bili šele leta 1966, ko je Jugoslavija priznala jurisdikcijo Vatikana nad jugoslovansko katoliško cerkvijo, Vatikan pa priznal novo oblast.

Notranja opozicija

Ker si je KP v Sloveniji prisvojila vso oblast, je del krščanskih socialistov pod vodstvom Edvarda Kocbekaitrazil svoje nezadovoljstvo na seji CK KPS oktobra 1946. Kocbek je opozoril, da je v Sloveniji pravna negotovost, da ni znana usoda domobrancev, da je delo tajne policije polno napak, če sploh sme delovati, da se pri poddržavljanju uporabljajo nesprejemljive metode, ... Kocbekova stališča so komunisti zavrnil, on pa se je moral iz politike umakniti.

Gospodarstvo

Obnova države

Številna naselja so bila poškodovana, mnoga popolnoma uničena, nekatera so požgali okupatorji, nekatera so bombardirali zavezniki (Jesenice, Maribor), zato je bila obnova prva naloga novih oblasti. Na osvobojenem ozemlju se je začela obnova že med vojno, potekala pa je z velikimi težavami, saj je primanjkovalo vsega (hrane, delovne sile, ...), zlasti pa mehanizacije, zato je delo potekalo s pomočjo krampa in lopate. Ker je delo pri obnovi postalo državljanska dolžnost, ni bilo plačano, zanj pa so mobilizirali ljudi vseh slojev, poklicev in starosti. Delovne brigade so pomagale pri izgradnji industrije, popravljali so ceste, mostove, šole, vrtce, zadržne domove, ... Pomagali so tudi pri izgradnji Nove Gorice, V Sloveniji so brigadirji gradili progi Otovec-Bubnjarci in Preserje-Borovnica, 14.000 slovenskih brigadirjev je gradilo progo Šamac-Sarajevo v Bosni in Hercegovini. V letu 1947 je v Sloveniji v različnih akcijah delalo prek 20.000 mladih.

Po vojni je bil na vasi zaradi pomanjkanja hrane v državi prisilen odkup. Kmetje so morali oddati vnaprej določene količine pridelkov, o čemer so odločale posebne komisije. V zameno bi morali dobivati olje, sladkor, sol in nekatera druga živila.

Zaradi prisilnega odkupa hrane, prevelikih odmerkov in nasilja pobiralcev so kmetje skrivali poljske pridelke, živino, nastajali so kmečki upori, kar pa jepovzročilo povratne ukrepe: pretepanje ljudi, denarne in zaporne kazni za veliko kmetov. Hrano in druge potrebščine so ljudje dobili le s posebnimi kartami in nakaznicami. Tak sistem se imenuje racionirana preskrba, veljal pa je do leta 1952.

Nacionalizacija

Po ustavi iz leta 1946 so poznali državno, zadržno in privatno lastnino. Medtem ko sta se državna in zadržna lastnina širili, je bila privatna lastnina, čeprav potrebna, nezaželena.

Na gospodarskem področju je bila med najpomembnejšimi ukrepi utrjevanja nove oblasti nacionalizacija. Proces poddržavljanja se je zaradi svoje pomembnosti začel že pred uradnim začetkom nacionalizacije. Ker je imela nova država še neizkušen aparat, težave z mejami, pa tudi druge probleme, so najpomembnejše industrijske panoge, kot so črna metalurgija, rudarstvo, naftna industrija in druga velika industrija, s pomočjo nacionalizacije poddržavili. Nekatera podjetja so poddržavili z zaplembo (konfiskacija), v drugih pa so uvedli začasno upravo (sekvestacija).

Z državno razdelitvijo (distribucijo) surovin so kontrolirali tudi privatna podjetja. Po sprejetju ustave so se začele priprave za izvedbo nacionalizacije. Z zakonom o nacionalizaciji, ki je bil sprejet leta 1946, so poddržavili velika podjetja državnega in republiškega pomena, leta 1948 so bila z drugo nacionalizacijo poddržavljena še vsa druga podjetja, prometne, kulturne in zdravstvene ustanove. Zaradi stanovanjske stiske so v letu 1958 izvedli še nacionalizacijo stanovanjskih, ter poslovnih zgradb in zemljišč, ki so presejala zemljiški maksimum.

Ker je oblast gledala na odškodnine kot na nepotrebno breme, so bile odškodnine daleč pod dejansko vrednostjo odvzetega, če so oškodovanci odškodnino sploh dobili. Država je morala izplačati odškodnino nekdanjim tujim lastnikom, saj je bil to pogoj zahodni držav pri vračanju starojugoslovanskih zlatih rezerv iz tujine.

Podjetja so po pomenu delili na državna, republiška in lokalna. Delovati so začela v skladu s predpisi, delovanje in vodenje je prevzela državna birokracija. Vse odločitve so sprejemali v državnem vrhu, podlaga za delo je bil državni plan, ki so ga izoblikovali na osnovi manjših planov. Podobno so načrtovali proizvodnjo, porabo in razdeljevanje proizvodov za vso državo. Načela tržnega gospodarstva so bila ukinjena in zamenjana z administrativnim vodenjem gospodarstva. Podjetja niso odločala o ničemer.

Agrarna reforma

Razglasili so jo že pred volitvami avgusta 1945, saj je nova oblast potrebovala kmečke glasove. Zemljo so pridobili z zaplembami Nemcem, zemljiškimi veleposestnikom, bankam, veliko so je odvzeli tudi Cerkev. V Sloveniji je prišlo v zemljiški sklad 266.000 ha, od tega večinoma gozda. Pri izvedbi agrarne reforme pa niso posnemali vzora SZ, saj so zemljo zružili v zemljiški sklad agrarne reforme. 49% temlje so razdelili v trajno last po načelu: "Zemljo daj tistemu, ki jo obdeluje". V Jugoslaviji je bilo razdeljenih okoli 800.000 ha zemlje. Država je obdržala vse gozdove in del zemlja, skupaj 51%. Takrat je bil zemljiški maksimum 30 ha, za cerkev pa 10 ha.

V Sloveniji je agrarna reforma potekala do leta 1948 in je zajela približno četrtno posestev. Med nekdanjimi lastniki je največ izgubila Cerkev, banke in delniške družbe, zemljo pa je dobilo 30.000 kmetov.

Z agrarno reformo je bilo povezano tudi preseljevanje ljudi; okoli 60.000 družin se je naselilo v Vojvodini in Slavoniji. Tudi iz Slovenije je odšlo kakih 600 družin, vendar so se pozneje večinoma vrnile.

Zaradi premajhne posesti in velike drobitve zemlje, ki jo je agrarna reforma še pospešila, se je začel proces nastajanja polkmetij, nastalo je veliko kmetov – polproletarcev. Ti ljudje se z delom na takšnem posestvu niso mogli preživeti, zato so morali delo iskati v mestu, začela se je selitev ljudi v mesta.

Pod vplivom SZ je nastala kolektivizacija, nastajale so kmetijske zadruge in državna posestva, kmete pa so prisilili, da so se vključili vanje. Splošne kmetijske zadruge so nastale v skoraj vsaki vasi, zato se je njihovo število zelo povečalo (leta 1948 1200, leta 1950 pa skoraj 7000, od tega v Sloveniji okoli 1100). Kmetje so se nasilni kolektivizaciji upirali, njihov odpor in slabi rezultati pa so bili za razpadanje sistema nasilnega združništva. Leta 1953 je bil uveden enoten zemljiški maksimum 10 ha.

Ob izseljevanju v Vojvodino so se novi kolonisti naselili tudi na Apaškem polju in v delu kočevskega območja, kjer so dobili zemljo izseljenih Nemcev. Okoli 2900 kolonistov je dobilo kmetije v povprečni velikosti 4,5 ha na družino.

Zaradi splošnega pomanjkanja je tudi v Sloveniji nastal obvezen odkup; prosta prodaja najpomembnejših živil (meso, žito, mlečni izdelki) je bila omejena. Kmetje so se temu upirali, svoje pridelke so zamenjevali zlasti za obleko, sicer so za oddano blago dobivali industrijske izdelke ki so jih potrebovali za normalno življenje (sol, tobak, milo, vžigalice, sladkor, ...).

V letu 1949 je bil višek kolonizacije, s katero so poskušali s pomočjo kmečkih delovnih zadrug povečati pridelavo hrane. Ker so kmetje menili, da jim hočejo zemljo odvzeti, so se kolektivizaciji upirali. Ker je do leta 1953 takšen združni sistem skoraj popolnoma propadel, so ga skušali pozneje izvajati na osnovi skupnih interesov.

Obnova in razvoj industije na Slovenskem

Obnova je v glavnem potekala s pomočjo prostovoljnega dela (stahanovstvo – udarništvo), ki so ga spodbujali na različne načine. Z delovnimi akcijami so zgradili veliko objektov, kot so proga Brčko-Banovići, šamac-Sarajevo, avtocesta “bratstva in enotnosti” do Beograda, ...

Zaradi državnega nadzora se je večalo število uradnikov, krepil se je pisarniški način vodenja, nastajati je začela nova birokracija.

UNRRA

V Jugoslaviji so lakoto obvladali s pomočjo organizacije UNRRA (Uprava združenih narodov za pomoč in obnovo), ki je pomagala pri prehrani s paketi hrane, z mehanizacijo, zdravstveno opremo, deloma pa tudi z lastnimi močmi. Pojavile so se špekulacije in prekupčevanje s hrano.

Industrializacija in elektrifikacija

Zaradi gospodarske zaostalosti večine države je nastal načrt pospešene industrializacije in elektrifikacije. S pomočjo petletk bi Jugoslavija morala postati razvita država, pri tem so dodali še načelo hitrejšega razvoja gospodarsko nerazvitih območij. Razvitejši del države je del sredstev moral porabiti v preostalih delih države.

V Sloveniji se je obnova začela na področju premogovnikov, rudnikov in v energetiki, pozneje pa še tekstilni, papirni in usnjarski industriji. Obnova se je vsaj formalno končala konec leta 1946, saj je bil leta 1947 že sprejet prvi petletni gospodarski načrt. Tržno gospodarstvo je bilo ukinjeno, zamenjalo ga je administrativno vodenje gospodarstva; na osnovi državnega načrta so načrtovali proizvodnjo, porabo in razdeljevanje proizvodov za vso državo. Jugoslavija naj bi se pospešeno industrializirala in elektrificirala. Spor z Informbirojem in preobsežni načrti so upočasnili načrtovan gospodarski razvoj.

V prvi petletki so načrtovali gradnjo 330 energetskih in približno 80 industrijskih objektov. Večina dela je bilo opravljenega s prostovoljnim in udarniškim delom, zlasti mladinskih delovnih brigad. Pri obnovi je bila zvezna administracija zaradi počasnega in neurejenega delovanja velika ovira, občasno je tudi nasprotovala slovenskim načrtom (tovarna glinice in aluminija).

Mnogo mladih je odšlo delat v mladinske delovne brigade, ki so veliko prispevale k obnovi poškodovanih objektov in gradile vrsto novih. Brigadirji so med seboj tekmovali za naziv udarnika. Udeležba v brigadah je prinašala prednost pri dodelitvi postelje v študentskih domovih, možnost vpisa na univerzo, priučitev kakšnega poklica itd.

Do konca leta 1946 so obnovili večino podjetij, poleg tega pa so začeli graditi številne nove: Litostroj, Donit Medvode, HE Mariborski otok in Moste. Konec leta 1949 so morali tempo razvoja precej upočasniti, kljub temu s zgradili več metalurških objektov (Jesenice, Štore, Ravne, Kidričevo, TAM) in vrsto elektrarn (Medvode, Dravograd, Šoštanj).

Izgradnja je bila – podobno kot v drugih predelih Jugoslavije – Opravljena z udarniškim in prostovoljnim delom, ter prisilnim delom političnih zapornikov ter vojnih ujetnikov. Zato so bila za obnovo porabljena sredstva relativno majhna.

Večji del obnove je bil opravljen z lastnimi (slovenskimi) sredstvi, saj so zvezna uporabljali bolj za izgradno industrije na jugu države, poleg tega pa so morali Slovenci pomagati pri razvoju drugih območij. Pomoč drugim je bila različna. Na jug je moralo oditi okoli 100 strokovnjakov, čeprav jih je doma primanjkovalo. Slovenska podjetja so del svojih osnovnih sredstev odvajala v druge republike. Slovenija je morala prilagajati svojo proizvodnjo jugoslovanski, velika so bila tudi sredstva, ki jih je v obliki davkov plačevala v zvezne sklade.

Slovenija je kljub mnogim težavam (pomanjkanje sredstev, mehanizacije, deovne sile, ...) ostala najbolj razvita republika. Industrija je postala vodilna gospodarska panoga. Sredi 50. let je imela skoraj polovico družbenega proizvoda in je obsegala večino slovenskega izvoza.

Poleg pozitivnih so se kmalu začela kazati tudi negativne posledice nagle industrializacije. Tovarne so nastajale na najboljših obdelovalnih površinah, čestokrat so bile opremljene s starimi stroji, zanemarjali so stranske obrate, pri gradnji pogosto niso upoštevali pogojev za proizvodnjo, marsikje so delavci delali v neprimernih pogojih za delo, slabo je bilo poskrbljeno za zaščito pri delu itn. Ponekod je slovenska proizvodnja že začela zaostajati za jugoslovansko.

Življenje v času administrativnega socializma

V okolici industrijskih središč so nastajala nova delavska naselja brez urejene infrastrukture (kanalizacije, vodovoda). Primanjkovalo je stanovanj, saj so bile novogradnje redke. Življenjska raven je bila izredno nizka in se v primerjavi s predvojno ni povečevala. Cene prehrabnih izdelkov so se povečevale, drugega blaga je bilo premalo, kupovali so ga lahko le z živilskimi izkaznicami ali na črno. Oprema za otroke je bila revna, obleke so šivali doma.

KPJ je skrbno nadzorovala, kaj se dogaja na vseh področjih življenja. Veli pomen je dobila ruska kultura, v šolah so uvajali kot tuj jezik ruščino, filmi so bili v glavnem ruski, v gledališčih so predvajali v glavnem ruska dela...

V šolah so se v prvih povojnih letih privajali na nove razmere, pozneje pa začeli s šolskimi reformami, ki jim še dandanes ni videti konca. S socialistično vzgojo in izobraževanjem smo dobili tudi novo posebno organizacijo, Pionirsko organizacijo. Ob sprejemu vanjo so otrociobljubili, da bodo dobri Titovi pionirji in da se bodo pridno učili. V razredu so pozdravljali z: "Za domovino – s Titom naprej".

Po sporu z Informbirojem so v Slovenijo začeli prihajati zahodni filmi, Slovenci smo dobili prvi celovečerni film Na svoji zemlji.

V prvih povojnih letih je bilo življenje težko; primanjkovalo je vsega, celo najnujnejših sredstev za življenje. Stanovanja so bila skromna, povečini brez tekoče vode, ki so jo dobili vsi stanovalci iz ene same pipe, ki je bila ponavadi na hodniku. Mnogi so živeli le v sobi ali pa so si še to delili z drugimi sstanovalci.

Za delavce v tovarnah pa tudi zunaj njih s odpirali poceni restavracije in menze. Hrano zanje so dobivali iz obveznega odkupa. Kljub težkim razmeram so bili ljudje optimisti, saj so verjeli, da gradijo boljšo družbo in jih zato čaka lepša prihodnost.

Kljub vsemu so v prvih letih ljudje živeli težje kot v predvojnih časih. Življenjske in delovne razmere so se za večino Slovencev začele izboljševati šele v 60. letih.

Oblasti so skušale poskbeti tudi za osnovno zdravstveno in socialno varstvo, uvesti enake možnosti šolanja za vse, čeprav so sprva onemogočali možnost šolanja otrok iz domobranskih družin. Začeli so graditi vrtce, v turističnih krajih pa sindikalne domove. Posebna skrb je bila namenjena zaposlenim materam, saj jim je bila ravno izgradnja predšolskih ustanov pomembna oblika pomoči in tudi vračajočim se internirancem, vojnim sirotam, vojnim invalidom, preseljencem, demobiliziranim borcem itn. Zagotoviti jim je bilo treba ustrezno zdravstveno in socialno zavarovanje.

V Sloveniji so dobile poseben pomen tudi nacionalne kulturne ustanove. V kulturi se je uveljavil socialistični realizem. Umetniki so opisovali življenje delavcev, od njih pa se je pričakovalo, da bodo novo družbo le hvalili in jo predstavljali v polepšani podobi. Nastale so nove založbe, kulturno-umetniška društva, ljudski odri in pevska društva. Za razvoj kulture so bile pomembne številne nove knjižnice, razvoj radia, tiska in kinematografije.

Zunanja politika – ohranitev samostojnosti

Spor z informbirojem

"Države realnega socializma" so se postopoma povezovale. Leta 1947 je SZ na političnem področju kot protiutež Trumanovi doktrini ustanovila Informacijski biro komunističnih in delavskih partij – Informbiro. Z njim je SZ hotela okrepiti nadzor nad svojim taborom. To je bil razlog za spor Informbiroja z Jugoslavijo, ki se je nato razšla s SZ.

V obdobju najhujših sporov zaradi zahodnih meja je sovjetska komunistična partija napadla (spomladi 1948), češ da KPJ vodi protisovjetsko politiko in opušča leninizem. Ker je jugoslovansko vodstvo menilo, da je to napad na neodvisno državo, je vse obtožbe

zavrnilo. V spor se je vmešal še Informbiro, ki se je postavil na stran SZ. Sledila je ekonomska blokada, s katero so vzhodne socialistične države osamile Jugoslavijo, z njo prekinile diplomatske odnose in gospodarsko sodelovanje, na mejah so nastajale oborožene praske, velika je bila možnost vojne. Na Jugoslavijo je deloval hud psihološki pritisk in to v času, ko so zahodne države videle v Jugoslaviji le enega od satelitov Sovjetske zveze in ji zato niso hotele pomagati. Informbiro si je takrat prizadeval zamenjati Tita in njegove privrženice s komunisti, ki so ostajali zvesti politiki SZ. Prava razloga za spor z Informbirojem sta bila vztrajanje, da je Jugoslavija enakopravna v odnosih s SZ, drugi razlog pa je bil, da se Tito kot izjemna osebnost ni hotel podrediti Stalinu. Hotel ja vladati po svoje, čeprav je vpeljal socialistični sistem po vzoru SZ. Med socialističnimi državami je imela Jugoslavija posebno mesto, saj je bila edina med vzhodnimi državami, ki se je sama osvobodila, medtem ko so druge vzhodne države osvobodili/osvojili ruski vojaki. Zato je lažje vztrajala pri zahtevi po enakopravnosti v času, ko je SZ v socialističnem bloku vodila hegemonistično politiko. V času spora je Stalin pričakoval, da bodo "drave sile" prisilile jugoslovansko vodstvo, da bo sprejelo zahteve Informbiroja in se ponovno podredilo SZ (Stalinu). Proti dejanskim in namišljenim privrženecem resolucije Informbiroja je vodstvo KPJ nastopilo izjemno ostro. Veliko ljudi je bilo izključenih iz KPJ, več kot 16.000 pa so jih zaprli, večinoma brez dokazane krivde, zgolj zaradi suma ali neprevidno izrečene kritike. V Sloveniji so zaprli 731 ljudi, za informbirojevce pa so šteli okoli 2300 ljudi. Takrat so nastala posebna taborišča na Golem otoku, Sv. Grgurju, ... Prvi dve leti spora z Informbirojem sta bili za Jugoslavijo izredno težki. Šele ko so ji začele pomagati zahodne države, se je življenje izboljšalo. Politično približevanje zahodnim državam in spoznanje, da sovjetska oblika socializma za Jugoslavijo ni dobra, so omogočili iskanje drugačnega razvoja in iskanje lastne poti v socializem.

Boj za meje

Čeprav sta slovenska partizanska vojska in jugoslovanska armada osvobodili celotno slovensko etnično ozemlje, so se morali maja umakniti s Koroške, ker so zavezniki sklenili, da se bo avstrijska država obnovila v predvojnem obsegu. Zaradi grozeče vi+ojne z zavezniki je junija sledil umik še iz Trsta in okolice.

Julijsko krajino so z Devinskim sporazumom iz 20. junija 1945 razdelili po Morganovi liniji na:

- **cono A**, ki je bila pod anglo-ameriško vojaško upravo, obsegala pa je ozemlje Trsta, Gorice in Tržiča z njihovo okolico ter Pulj, ki je bil tako odrezan od Istre, ni pa obsegala Beneške Slovenije in Kanalske doline, čeprav je Jugoslavija to zahtevala
- **cono B**, ki jo je upravljala jugoslovanska vojska, obsegala pa je Primorsko, Istro z Reko in nekaj otokov, skratka preostalo slovensko in hrvaško ozemlje, ki je bilo pred drugo svetovno vojno pod Italijo.

Takšna razdelitev je obstajala do septembra 1947.

Vprašanje jugoslovanske meje so reševali na mirovni onferenci v Parizu. Nastali so številni mejni predlogi, julija 1947 pa so se dogovorili, da:

- Jugoslavija dobinekdanje italijanske pokrajine Reko, Zadar in dele pokrajin Pulj, Gorica in Trst
 - Italija dobi Kanalsko dolino, Beneško Slovenijo in Gorico
- Ves čas pa je bil kot poseben problem postavljeno vprašanje pripadnosti Trsta. V mestu je sicer bila italijanska večina, a je bilo zaledje popolnoma slovensko. Zato je Jugoslavija na mirovni konferenci zanj predlagala status sedme jugoslovanske republike. Po sprejetem francoskem predlogu pa so sklenili ustanoviti posebno tampon državico, Svobodno tržaško ozemlje (STO). Nastala je 15. septembra 1947.
- Tudi STO je bilo razdeljeno na dve coni in sicer na:
- **cono A STO**, ki je obsegala Trst z okolico; bila pa je pod zavezniško upravo
 - **cono B STO**, ki je obsegala Koper in Buje z okolico, bila je pod upravo jugoslovanske vojske

V prihodnosti bi morali ovbe coni dobiti skupnega guvernerja (upravnika). To se ni nikoli zgodilo, saj STO kot samostojna državica ni nikoli v resnici obstajala. V coni A je bil uradni jezik italijanski, čeprav bi morala biti oba, razveljavljeni tudi niso bili številni fašistični zakoni. Iz cone B pa so se v letih po vojni izselili številni Italijani (optanti). Državi sta o tem sklenili poseben sporazum, po katerem so optanti dobili od italijanskih in jugoslovanskih oblasti primerno odškodnino.

Meja je bila vzrok za številne našetosti me dJugoslavijo in Italijo. Maja leta 1952 sta Velika Britanija in ZDA na osnovi londonskega sporazuma iz leta 1948 objavili odločitev, da bosta cona A STO prepustili Italiji. Ko sta oktobra 1953 to hoteli storiti, je zaradi kopičenja jugoslovanske in italijanske vojske ob skupni meji nastala Tržaška kriza; bila je velika verjetnost izbruha nove vojne.

Sledila so pogajanja, ki so se končala 5. oktobra 1954 s podpisom drugega Londonskega memoranduma oziroma spomenice o soglasju. Dogovorili so se, da je skoraj celotna cona A STO pripadla Italiji, cona B STO pa

Jugoslaviji. Narodnima manjšinama na obeh straneh meje sta obe državi jamčili vse pravice.

To mejo z malenkostnimi popravki sta Italija in Jugoslavija potrdili leta 1957 z Osimskimi sporazumi. Obe državi sta se obvezali, da bosta z ustrezno zakonodajo zaščitili manjšine. Po razglasitvi slovenske samostojnosti sta državi potrdili veljavnost prejšnjih sporazumov.

S podpisom Avstrijske državne pogodbe so se odločili za obnovo Avstrije v predvojnem obsegu, Avstrija pa je postala neke vrste tampon država med vzhodom in zahodom. Pogodbo je podpisala tudi Jugoslavija, ki je s tem priznala stare meje z Avstrijo v zameno za nas, Slovence (tudi Hrvate na Gradiščanskem), zelo pomembnim 7. členom Avstrijske državne pogodbe, ki je Slovincem in Hrvatom v Avstriji zagotavljal zaščiti in s tem manjšinske pravice. Dejansko je položaj manjšin v Avstriji še vedno problematičen, saj se pravice, zapisane v 7. členu, niso uveljavile v resničnem življenju.

Začetki samoupravljanja

Zaradi ekonomske blokade vzhodnih držav so se razmere v državi hitro slabšale, standard je hitro padal. Investicije so se zelo zmanjšale, vedno več denarja je bilo

porabljenega za oboroževanje. Represija je bila vedno hujša. Čeprav je Jugoslavija ostala socialistična država, pa so začeli kritično presoјati sovjetski model socializma.

Po sporu z Informbirojem so v jugoslovanskem vodstvu menili, da je bila najpomembnejša napaka, ki so jo storili državna lastnina v gospodarstvu, ki je bilo zato neučinkovito. Ker si je država na vseh področjih vzela preveč pristojnosti, so se v vodstvu odločili za neke vrste vmesno stopnjo med državno in privatno lastnino – družbeno lastnino. Delavci in drugi zaposleni neј bi postali lastniki podjetij, ustanov. Tako je začel nastajati nov model socializma, v katerem so skušali zanikati upravljalško vlogo države v gospodarstvu. Njegov nastanek je spremljalo geslo: “Tovarne delavcem, zemljo kmetom!” Ker naj bi delavci upravljali podjetja sami, je nov sistem dobil ime samoupravljanje.

Konec leta 1949 so bili sprejeti prvi zakoni o samoupravljanju. Cilj procesa decentralizacije je bil doseči večjo udeležbo ljudi pri odločanju. Delavci so izvolili delavske svete, ki bi morali sprejemati vse pomembne odločitve glede delovanja podjetja, nadzorovali pa bi tudi delo direktorjev in drugih vodilnih v podjetjih.

Partija naj bi se odrekla “komandni vlogi”, začela bi le svetovati in usmerjati, sama pa se je v skladu z novimi nalogami preimenovala v Zvezo komunistov (1952). Državna uprava naj bi se reorganizirala, zlasti pa decentralizirala. Skrb za javno življenje bi morale prevzeti občine. Res pa je, da se je vse omenjeno uresničilo le delno. Birokracija in partija sta svojo moč ohranili, saj se je večina dohodka še vedno zbirala v državnih skladih, zmanjšala pa se je že prej šibka vloga republik.

Kmalu si je industrija opomogla, njeni izdelki so postajali vedno bolj raznovrstni, opomogli so si kmetje, zaslužki so se večali. Zmanjšala se je represija, večja je bila svoboda izražanja, nastale so socialne razlike. To pa je bil razlog, da je bil proces demokratizacije začasno ustavljen.

V naslednjem obdobju so bile posamezne pristojnosti iz zveznega centra prenesene na republike in občine. Samoupravljanje je bilo uvedeno tudi v vse druge ustanove kot so šole, zavodi, kulturni zavodi pa tudi v vladne urade.

V obdobju 1955-1965 se je industrijska proizvodnja povečala za trikrat, kmetijska za dvakrat. Število zaposlenih se je podvojilo, standard se je hitro večal, zato je bilo to zlato obdobje jugoslovanskega gospodarskega razvoja. Ljudje so imeli boljša stanovanja, opremljena s prvimi televizorji, pralnimi stroji, kupovati so začeli prve avtomobile (fičko, spaček). Ljudje so začeli nositi kavbojke in superge, piti pa cockto.

V Sloveniji se je do leta 1960 industrijska proizvodnja večala s povprečno stopnjo 11%. Sicer je bila ponudba skromna in enolična, še zdaleč ne primerljiva z zahodom. Mode niso upoštevali, tudi v tekstilni in obutveni industriji ne. Povečala se je kupna moč ljudi. Vedno več ljudi je imelo hranilne vloge. Ljudje so začeli graditi hiše in vikende, hoditi na morje ali na smučanje. Postopoma so se odpirale meje, ljudje so začeli hoditi po nakupih v tujino. Leta 1962 je bilo v Sloveniji že 62.000 osebnih avtomobilov.

Posledica normalizacije odnosov s SZ (l. 1955) je bila zmanjšana represija, vendar sta enopartijski sistem in s strani države kontrolirana ekonomija ostala. Kontrola nad izvršenimi državnimi organi je bila zgolj formalna. Državni socializem je bil še vedno glavna zanjilnost sistema. Menjavala so se obdobja popuščanј in pritiskov.

V kulturi je bila zaznavna sprostitiv, kar kaže v nastanku politično neobremenjenih delih (film Vesna). Nastala sta mednarodno znana grafična šola v Ljubljani in Grafični bienale. Po zaslugi radia, kina in številnih prevodov je postal vpliv zahodne kulture vse

pomembnejši. Slovenski intelektualci so se zbirali okoli posameznih revij kot so Beseda, Perspektive in Revija 57, ki so objavljale kritične prispevke o oblasti, nastalo pa je tudi posebno gledališče Oder 57.

Čeprav se je jugoslavija odpirala v svet, pa se le ni tako spremenila, da bi posamezniki lahko kritično in svobodno razmišljali in pisali.

Znotraj partije je v začetku 60. let potekal spor med zagovorniki centralizma z Aleksandrom Rankovičem na čelu in zagovorniki samoupravljanja (Kardelj), ki so hoteli tudi več nacionalnih in drugih pravic, zlasti gospodarske reforme, s katerimi bi podjetjem omogočili, da bi sama razpolagala z ustvarjenim dohodkom.

Viri in literatura:

Repe B.: Naša doba (oris zgodovine 20. stoletja), učbenik za 4. razred gimnazije, DZS, Ljubljana 1996.

Repe B.: Sodobna zgodovina – Zgodovina za 4. letnik gimnazij, Modrijan, Ljubljana 1998.

Nešović B., Prunk J.: 20. stoletje, učbenik za 8. razred osnovne šole, DZS, Ljubljana 1993.

Kern A. N., Nećak D., Repe B.: Naše stoletje, zgodovina za 8. razred osnovne šole, Modrijan, Ljubljana 1997.

Šolski zgodovinski atlas, DZS, Ljubljana 1994.

Slovenska kronika XX. stoletja 1941-1991, Nova revija, Ljubljana 1995, II. del, Nova revija, Ljubljana 1995.

Weber T., Novak D.: 20. stoletje v zgodovinskih virih, besedah in sliki, DZS, Ljubljana 1996.